תלמוד בבלי · כללי הש״ס

דרכי התלמוד

רבנו יצחק קנפנטון

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

דרכי התלמוד

רבנו יצחק קנפנטון

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/דרכי-התלמוד/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן א 4
סימן ב 7
סימן ג 12
סימן ד 19
סימן ה 21
סימן ו 25

סימן א

הרוצה שיתחכם הרבה ירבה בישיבה (נדה ע:). רוצה לומר ירבה לישב על הספר לעיין היטב, כי לא די לו בפעם אחת ולא בשתים שיעיין הדבר ההוא, כי בכל פעם שיחזור לעיין יתחדש לו איזה עניין. וזהו שאמרו ז"ל (חגיגה ט:) אינו דומה שונה פרקו ק' פעמים לשונה פרקו ק"א פעמים. או ירצה, כי לא יתהלך בסחורות או במשא ומתן רק ירבה בישיבה, ישב בדד וידום, כמו שאמרו ז"ל (אבות פ"ב) לא כל המרבה בסחורה מחכים. נקוט האי כללא בידך כל מבוקש שתבקש ולא השגת אותו בפעם ראשונה, שיש עכוב בדבר, לא תשיגנו כי אם בטורח. על כן השתדל בזריזות וחריצות פעם אחר פעם.

הרוצה להשיג מבוקש או מכוון מה, יש לו להשתדל בכל מאמצי כחו ולהכין עצמו ולטרוח בכל יכולתו להשיגו, כי ההשתדלות והחריצות בכל דבר הכרחי, אי אפשר בלתו. ועם כל זה צריך גם כן לבקש רחמים שיסיעוהו מן השמים, ואל יאמר כחי ועוצם ידי, כמו שאמרו במסכת נדה בפ' בתרא (נדה ע:) שלשה דברים דרך ארץ מה יעשה אדם ויחכים ירבה בישיבה וימעט בסחורה. אמרו הרבה עשהו ולא הועילו, אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו. וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה משכיל על דבר ימצא טוב ובוטח בהשם אשריו (משלי ט"ז:כ'), רוצה לומר המשתדל בחריצות בכל דבר למצא איזה מכוון או מבוקש טוב. וגם כן בוטח בשם ולא בכח שכלו אשריו, כי בזה ישיג רצונו.

כלל גדול בעיון שתדקדק הלשון היטב ותשתדל אם יש בו ייתור לשון, או כפל ענין. ואם יש חדוש בענין ההוא או לאו. ותדקדק בכל שינוי לשון ושינוי דין או שינוי ענין שבין נושא לנושא למה. ודרשת וחקרת היטב. והשתדל להוציא כל הלשון בענין שכל מלה וכל חלק ממנו יורה על דבר חדש שלא היה מובן מכל הקודם. ותדע ותשכיל הדבר ההוא בשורש ובעצם, והגבלת אותו סביב בגבוליו בענין שתדע מהו הנושא ומהו משפטו.

בתחלת עיונך תשים במחשבתך כי כל אחד מהמדברים אחד השואל ואחד המשיב שהם בעלי שכל, ושכל דבריהם בחכמה ובתבונה, אין בהם נפתל ועקש, אטו בשפטני עסקינן. ולכן יש לך לעיין בכל הדברים, ולראות אם הם דברים של טעם בריאים וחזקים, או אם תפל מבלי מלח ודברים חלושים. ואם הם דברים מתקרבים אל השכל או מתרחקים. ויש לך לתקנם בענין שיהיו ניאותים ומתקבלים ושלא לשאת עליהם [עון אשמה של] סברא רעועה או חלושה, כי כולם דברי אלקים חיים. וזהו שאמרו מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר.

בתחילת עיונך בדברי המפרשים יש לך לראות על איזה לשון הכתוב מדבר, ולהסתכל מהו אשר הוא מוסיף ומהו לשון הגמרא, ולדעת מה היא כוונתו; אם הוא מתקן לשון,

או מפרש ענין, או אם מתרץ קושיא, או מונע ספק, או נשמר מפי' אחר. ולראות אם יש חלוף בין גירסתו לגירסא שלנו. ואחר שתדע כוונת דבריו ופירושו, תדקדק בו וראה מהו הפכו ומקבלו. וכן תדע ממה נשמר [ומה דוחה]. והדרך הישר הוא שתעיין כל מה שתוכל להבין מהגמ' ואחר כך תבא אליו וראה גם ראה אם מה שהבנת הוא מסכים עם מה שמפרש אם לא. ואחר שיהיה ידוע אצלך כוונת פירושו, תחקור מהו הפי' שהוא דוחה וממה נשמר, ומהו הכרח פירושו. כי כל עוד שלא תדע כוונת דבריו והפירוש שהוא רוצה לקיים, האיך תדע מה שהוא דוחה? ויש לך לעיין ולדקדק הגמרא או הכתוב בעצמו ואחר כך הפירוש בפני עצמו, ולדקדק אותו היטב, ואחר כך תבא לעיין השיטה. ואחר כך חזור לעיין הכל על לשון הגמרא. ובכל דבור של תוספות או חדושים אשר בהלכה אחר שתדע כוונתו או הקושיא שמונעים יש לך לחזור לעיין בדברי רש"י ולראות אם הרגיש ממנו ונשמר, ואם שניהם מסכימין בדרך אחת, או אם הם מחולפים. ובכלל יש לך בכל השמועה לעיין ולדעת במה מסכימים ומוליכין שיטה אחת או במה הם מחולפים.

בתחלת עיונך יש לך לעבור כל הסוגיא ולדעת כוונתה ולהקיף אותה דרך כלל ואחר כך תחזור לעיין כל פרט ופרט ממנה ולראות מהו הקשר שמקשר אותה. ותשא הכלל העולה על ראשך ואחר כך חזור פעם שנית על הלשון וראה אם מה שבשכלך מסכים עמו. ואחר כך יש לך לעיין שורש הדבר ההוא וטעמו ולחקור על כל פרטיו. כמו שאמר (איוב כ"ח:כ"ז) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. בתחלה ראה אותה דרך כלל ולקחה פרט בשכלו, שזהו ויספרה, ואח"כ חזור לתקן מה שתבין על הלשון שזהו הכינה, ואח"כ חקור עליו לדעת אם הוא הצודק או כוזב ולדעת ג"כ טעמי העניינים ההם וסבותיהם ושרשיהם וזהו גם חקרה. ואחר כך ויאמר לאדם. כל ספק אשר היה לך בענין או אי זה דוחק או קושיא אל יהיה קל בעיניך, עד שיודע לך היתרון. וגם על בינתך אל תשען עד שתשאל עליו חבריך ותחקור עליו, אם מה שהבנת בו צודק או יש כנגדו פירכא, כי אין אדם רואה חובה לעצמו וחבריך יקיימוה בידך.

ובכל מאמר או דיבור אשר בשמועה הוי מרבה לחקור מה תועלת או כמה דינים יוצאים להן ממנו, ומהו הכלל העולה מאותם המאמרים, וספרת לך כמו שאמרו שמע מינה תרתי, שמע מינה תלת, סמנא מילתא היא. לכן בכל ענין או דרוש שתעיין יש לך לחקור על שרשיו וענפיו ולשום בהם סימנים וכללים באופן שיזכרו ויפקדו ויעלו על לב לעולם, כמו שבאו בגמרא סימנים בשמועות, ולתת להם מספר כמו שאמרו האשה ניקנית בג' דרכים (קידושין ב.) ארבע אבות נזיקין (ב"ק ב.) חמש עשרה נשים פוטרות (יבמות ב.)

וכדומה לה. וגם כן כשיהיו פירושים מחולפים או גירסאות לחקור על כל פירוש ופירוש, ולחקור שרשם וחילופם, וליקח יסוד כל אחד מהם בידך ואז לא ימושו מפיך. וגם כן יש לך לבקש המשלים והדמיונים לכל דבר ודבר עד שיתקרב לשכלך וידבק בלבך ולא תשכחנו, כמו שאמר שלמה משלי שלמה בן דוד וכו' כדי להבין אמרי בינה דברי חכמים וחדותם. וזה מועיל לנזק השכחה ומכשוליה, ומוסיף חוזק ואומץ בעיון. יפה שעה אחת של קורת רוח ולעיין, מבקר עד ערב בשמועות ולבו טרוד בל עמו. על כן בחר לך שעה רצויה שיהי שכלך פנוי מכל עסקי העולם, ואל תהי מחשבתך משוטטת בדברים אחרים, ואל תאמר לכשאפנה אשנה אלא הוי דוחה כל הדברים מפני תלמוד תורה. ואחר שתבין הדבר חזור עליו וחפש אם יש כנגדו פירכא או ספק כמו שאמר (מלכים א י"ח:ל"ד) ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו, ובזה ישאר בשכלך מה שהבנת לנצח.

בראשית תקרא בשמחת לבב פעמיים או שלשה הלשון בקול רם, ואחר כך חזור לעיין הלשון ההיא היטב. וקח בידך הבנת הלשון ההוא בפשוטו ותחזור לעיין שנית המובן מכלל הלשון ההוא והדברים ההם. והנה הראשון נקרא 'פשט' והשני נקרא 'דיוק דמתניתין'. **ובעלי מלאכת ההגיון קראו לפשט הקדמה ולדיוק תולדה.** ואחר כך חזור לעיין אם במובן מן הלשון יש חדוש אם לאו. וראה גם כן אם יש חידוש במובן מכלל אותו הלשון. כי אם יש חידוש בפשוטו אף אם אין חידוש בו בדיוקו לא תקשה. אבל אם אין חידוש יקשה על האומר מאמר כזה, כי יאמרו מאי קא משמע לן פשיטא. ואם יש חידוש בדיוק ההוא ואין חידוש בעצם המאמר אפשר לומר משום דיוק נקט לזה. ולפעמים יהיו שני מאמרים שאין חידוש אלא באחד מהם, וכשיהיה החידוש בראש המאמר ולא בסוף המאמר, נתרץ אגב רישא נקט סיפא. וכשיהיה בסוף המאמר יתרץ איידי דבעי' למתני סיפא תנא נמי רישא. וראה גם ראה בכל מאמר ומשפט מה היית סובר מסברתך, או בין משכלך בטרם שיבוא התנא או האמורא ההוא, כי יבוא לך מזה תועלת רב. כי אם היית סובר מעצמך כמותו תיקשי לו "מאי אתא לאשמועינן פשיטא". ואם סברתך מנגדתו, יש לך לדעת ולחפש מהו ההכרח שיש לו לומר כן, ומה היא החולשה או הריעותא שיש במה שאתה היית סובר. וזהו הנקרא "סברא מבחוץ". וככה תעשה כאשר תעיין בגמרא או במקרא. כי בתחלה תעיין בכל מאמצי כחך והוי משתדל להבין בשכלך כל מה שתוכל בטרם תבוא לראות מה שפירשו המפרשים על אותה משנה או גמרא או מקרא, כי יצא מזה התועלת הנזכר. והוי מרבה לחקור ולדעת טוב טעם כל דין ודין שאומר התנא מאי זה טעם אומר, ולדעת סברתו וסברת כל אחד מהם כשהם חולקים, ומה שורש או ענף יש לאותו דין בתורה או מאיזה מצוה משתלשלים ומשתרגים אותם

הדינין, או אם הם מדאורייתא או מדרבנן. ואחר שזכרנו זה נשוב לסדר קצת דרכים שצריך לדרוך בהם ולזכור אותם תמיד המעיין בדבר הלכה ובלישנא דגמרא.

סימן ב

הראשון בכל מאמר הוי מסתכל מי הוא המדבר מי הוא השואל ומי המשיב מי הוא המקשה ומי הוא המתרץ וראה אם הם הביאו תנא עם תנא או אמוראה עם אמוראה או רב עם תלמיד תשא את שמותם ותשמר שלא יתחלפו לך המקשה בשביל המתרץ או בהפך.

השני בכל מאמר ומאמר שיאמרו לך התנא או האמורא. הוי מסתכל מהו צד הספק אשר היה איפשר להסתפק בו אם לא אמרו ולכן הוצרך לאומרו ומפני מה היינו מסתפקין בו ואחר שיודע לך הספק וטעמו יש לך לדעת למה לא נאמר רוצה לומר הספק ההוא ולבקש טעם והכרח למה שאמר התנא שהוא ודאי, וטעם לכל זה ואם מה שאמר התנא הוא ודאי בלי ספק מה צורך לאומרו דרך משל אם יאמר האומר טבעת זאת היא מכסף או מזהב. שאי איפשר להסתפק בה שהיא מדבר אחר אם כן הדיבור בזה הוא שוא ומותר גמור ואין לשום בעל שכל לאומרו וכל שכן לתנא או לאמורא ועל דיבור כזה רוצה לומר שלא נודע ספקו אמ' בגמרא פשיטא מאי אתא לאשמועינן זיל קרי בי רב הוא כלומר שאין שבח לתנא או לאמורא שיאמר דבר שאין בו חידוש וישיב המשיב בהודעת הספק מהו דתימא וכו' ופעמים ישוב המקשה אחר כך להקשות לאמר ולמה לא נאמר זה. על זה נאמר בגמרא ואימא הכי נמי וזהו שמבקש ההכרח למה שאמר התנא ואז ישיב לו המשיב בהודעת ההכרח. והנה הקושיא הראשונה היא קושית פשיטה והשניה קושית למה ואלו השני קושיות כמעט הם הפכיות כי המקשה פשיטא הוא לומר שאין חידוש במאמר ההוא ומה צורך לאומרו והמקשה למה כי הוא נראה גם כן המאמר הוא בעיניו שיש בו חידוש עד שחשב שאין ראוי להיות כן והנה אבאר לך משל על זה ואם הוא נמצא בגמרא פעמים רבות עד אין מספר אמרו במסכת נדה פרק קמא (נדה יב:) תנו רבנן אשה שאין לה וסת אסורה לשמש ואין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות יוציא ולא יחזיר עולמית דברי רבי מאיר וכו' ואקשי עלה יוציא ולא יחזיר עולמית פשיטא לא צריכא דהדר איתקנא דמהו דתימא להדרה קמשמע לן זימנין דאזלא ומינסבא ומתקנה ויאמר אלו הייתי יודע שכן היא אפילו היו נותנין לי מאה מנה לא הייתי מגרשה ונמצא גט בטל ובניה ממזרים.

השלישי הוי משתדל לדעת טעם כל דבר ודבר שיאמר לך התנא או האמורא מהו טעמו ושרשו המחייבו לומר כן, כי היודע טעם הדבר הוא היודע הדבר בסיבותיו כי היא הידיעה השלימה והאמיתית והיא המהלך בדרך עם אבוקה בידו כי יודע אי זה הדרך ישכון אור ועל זה אמר בגמרא מאי טעמא דפלוני כמו שאמר בתחלת נדה (נדה ב.) על מה שאמר שמאי כל הנשים דיין שעתן פתח הגמרא ואמר מאי טעמא דשמאי ואחר שתדע זה הטעם חפש ודרוש אחר הטעם וראה אם אותו טעם מספיק לכל חלקי אותו הנושא והדין או לא כמו שאמר בשמעתא כשחזרו לומר (נדה ג.) כי טעם שמאי הוא משום אשה מרגשת בעצמה הקשו לו והא איכא ישנה, והא איכא שוטה וכמו כן תמצא שם שאמרו על וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מעת לעת אמר בגמרא (נדה ד:) אמר רבא [רבה] מ"ט דרבנן אשה מרגשת בעצמה אמר לי אביי אם כן תהא דייה שעתה (ורבא) [צ"ל ורבה] לחדודי לאביי הוא דבעי אלא מאי טעמא דרבנן אמר רבא וכו', ועל זה אמרו זיל בתר טעמא ויצא לך מזה רוצה לומר מידיעת הטעם בדבר תועלת רב כי כאשר תדענו מדעתך תוכל להוציא לאור כל תעלומה ודין כל פרטים רבים שלא נתפרשו בשמועה, וכדאיתא התם בפרק בתרא דנידה (נדה סו:) אמר רבא אשה לא תטבול על גבי כלי חרש סבר רב כהנא דטעמא משום גזירת מרחצאות הא על גבי סילתא שפיר דמי אמר לי רב חנן התם טעמא מאי משום דבעיתא סילתא הכי נמי בעיתא הרי זה מצד הטעם נתחייב להיות הדבר מותר או אסור ומצד שהיה טועה בטעם היה טועה בדין.

הרביעי כאשר תראה שני נושאים שונים מתדמים זה לזה אשר מן הראוי שיהיו גם כן שוים במשפטיהם אשר ינשאו וינתנו עליהם ותראה כי התנא או האמורא יפריש ביניהם ויחליף במשפטיהם יש לך לדעת הדבר למה נשתנה זה מזה בדינן ולבקש הסיבה לחילופה ועם זה אמרו מאי שנא וכאשר יקשה המקשה מאי שנא יש לך לעיין היטב ולראות אם אותם הדברים הם מתחלפים בצד מה או דומים מכל צד כי אם יש בינייהם חילוף מה שאיפשר באותו החילוף מסבב חילוף המשפט ביניהם כמו שבא בריש נדה (נדה ב:) כי כשהקשה המקשה ומאי שנא ממקוה דתנן השיבו לו התם משום דאיכא למימר העמד טמא על חזקתו וכו' וכמו כן אם תראה שני מאמרים דומין זה לזה ויפרש המפרש האחד בדרך אחר והאחד בדרך אחרת תוכל להקשות ומה ראית והוא מה שכתבו ואימא איפכא או איפוך אנא וישיב המשיב בהכרח דין או בסברא ויאמר מסתברא וכן כאשר יניח המקשה הנחה או הקדמה בלתי מוכרחת יקשה עליה וישיב ומה ראית.

החמישי בכל מאמר ובכל דבור ודבור הוי מרבה לחקור אם הוא כולל או פרטי ואם בא למעט או לרבות כי כל עוד שירבה האומר רושם או סימנין במאמר הוא למעט ולהוציא מאותו כלל ומשפט שאר הדברים שאין להם אותם הסימנין וכל עוד שימעט בתנאים נרשמים הוא יותר כולל ומכוון לתת **משפט מוחלט** בלי תנאים כי כאשר יאמר האומר הסוס האדום שר רכב עליו המלך נתנו למשנה, והנה בא באומרו הלבן או האדום הוא להוציא מסוס אחר שהוא אדום וכן בהפך ועל זה בגמרא בכמה מקומות ישאל למעוטי מאי לאפוקי מאי לאיתויי מאי לרבויי מאי.

הששי בכל מאמר ומאמר ובכל דיבור ודיבור הוי משתדל להבין עצם המאמר ההוא תחלה ואחר כך תשתדל להבין המובן מכלל אותו המאמר ועל זה אמרו הא דרבי פלוני לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר הנה קראו לפשט פירוש, ולדיוק קראו כלל, וראה אם המובן מפשט המאמר מנגד למובן מדיוקו או לאו או אם הדיוק מנגד או סותר לפשט או לאו, או מה שכתב בסוף המאמר מנגד למה שכתב בתחילה או בהפך ועל זה אמר הא גופא קשיא, הא קשיא רישא אסיפא, כמו שתמצא בריש פרקא קמא דקדושין (קידושין ה:) תנו רבנן כיצד בכסף נתן לה כסף או שוה כסף ואמר לה הרי את מקודשת לי אבל היא שנתנה לו ואמרה הריני מקודשת לך אינה מקודשת מתקיף לה רב פפא טעמא דנתן הוא ואמר הוא הא נתן הוא ואמרה היא אינה מקודשת אימא סיפא אבל היא שנתנה לו ואמרה לו טעמא דאמרה היא ונתנה היא הא נתן הוא ואמרה היא הוו קידושין קשיא רישא אסיפא ותירץ רישא דוקא סיפא כדי נסבה.

השביעי בכל מאמר הוי מסתכל לדעת מהו כוונת האומר ההוא ומה תכליתו וכוונת המביא אותו המאמר ולאי זה תכלית מביאו אם לסייע לחבירו או להקשות ממנו כי כשהוא לסיועי יאמרו תניא נמי הכי או תניא דמסייעך אף אנן נמי תנינא וכשהוא להקשות יאמר מיתיבי ורמינהי וכיוצא באלו או אם כוונת האומרו הוא למעט או לרבות או לפרש כמו שהקדמנו ועל זה אמרו רוצה לומר על ידיעת התכלית המאמר ההוא מאי נפקא מינה למאי הלכתא כלומר מהו התועלת היוצא לנו מזה המאמר כי בודאי לכל מאמר ומאמר וכל סיפור וסיפור הבאים בתורתינו ובגמרא לחכמים ז"ל יש לו תכלית מה ויוצא לנו ממנו תועלת או לגוף או לנפש או לשניהם יחד כל שכן בדינים אשר באו בהם כי כל דבר שאינו לתכלית מה, הוא דבר בטל וכתיב כי לא דבר רק הוא מכם.

זה כלל גדול לעולם מה שיש לך לעיין תחלה בכל מאמר ומאמר או דיוק או הקדמה שיאמר האומר בין הוא תנא או אמורא או מפרש לדעת מהו החידוש שיודיע לנו במאמר או בדין ההוא ואחר כך לדעת מהו ההכרח שיש לו להכריח את המאמר או הדין או

התנאי שהוא דן. והנה הראשון הוא מה שנאמר בגמרא מאי קא משמע לן פשיטא רוצה לומר כשאין חידוש במאמר יקשו לו זה והשני הוא מה שנאמר עליו מנא לך או מאן אמר לך והוא הנקרא למה כלומר למה תאמר כן וכשתדקדק שני דרכים אלו בכל מאמר תבוא על תכונתו ותדע אי זה הדרך ישכן אור. ושי לעיין בענין החידוש אם חידוש המאמר בפשוטו או במובן ממנו רוצה לומר בדיוקו ואם החדוש בראש המאמר או בסופו או בשניהם כדאמרינן רישא דוקא סיפא כדי נסבא ובענין ההכרח גם כן יש לך לעיין באיזה אופן הוא מוכרח המאמר ההוא אם הוא מוכרח מצד עצמו או ממקום אחר וכמו כן אפילו המפרש אם הוא מכריחו מצד הלשון או מצד הענין כאמרם דבר הלמד מענינו ובכל מאמר או דין אשר ינשא על נושא הבט מה היית דן מסברתך כי אם היית דן כמו כן אם לאו ואם היית דן כמוהו מה מחדש האומר ואם לאו מאין מכריחו ובכל תנאי ותנאי שיניח המדבר ראה מה צורך לאותו תנאי ואם מצד התנאי מתחייב הדין ההוא ראה כיצד מתחייב בעבורו וכיצד נמשך ממנו ובכל מאמר ותנאי שיניח המדבר ראה מה צורך יש לאותו תנאי ובזולתו וכן הבט סותרו והפכו מי הוא וראה אם שנה משפטם אם לאו דרך משל כי אם היה התנא אומר העושה כך וכך חייב מי שלא עשאו מה תהא דינו חייב או פטור או אם הוא אומר חייב למה לא נאמר פטור וכדומה לזה כי אין האמת ניכר אלא מתוך הפכו ובכל נושא או משפט ראה כמה הם החלוקות אשר מחלק אותו התנא וראה אם הם חלוקות הכרחיות ואם יש אחרות מלבד אותם הנזכרות וחלק אתה כל המחלוקות אשר בטבע משפט החלוקה אפשריים להיות באותו נושא ועיין למה הניח השאר התנא ולא עשה אלא אלו או מפני שהם מבוארות בעצמן רוצה לומר הנשארים או מפני שאין עתה מקום להזכירם. ובכל תירוץ או פירוש שיפרש המקשה או יתרץ המתרץ במשנה או בבריתא או אי זה מאמר שיהיה ראה גם ראה יאך מתישב אותו הפי' על לשון אותה משנה או ברייתא והיאך סובל אותו הפירוש אם הוא דחוק או מרווח כדאמרינן חסורי קא מחסרא והכי קתני הכי קאמר כי אלו התירוצים הם דחוקים וככה תעשה בפירושי המפרש על השמועה כגון רש"י או הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל כי אחר שתבין כוונתם ופירושם היטב יש לך לחזור אותו על לשון השמועה לראות היאך מתיישב ואי זה מהם יותר מרווח ובדין דחק ולדעת למה נחלקו בפירושם. כי לעולם הנושאים והנותנים בשום דרוש רוצה לומר מה היא סברת המקשה שרוצה לידע ולקיים ומה היא סברת המתרץ ואל תתן על המקשה סברא חלושה או רעועה כי לעולם המקשה יש לו להביא הכרח וראיה ברורה להעמיד והמוציא מחבירו עליו הראיה ואם הקושיא ההיא או הסברא ההיא אינה הגונה ותשובה בצידה הנה הוא חסרון על אותו מקשה

איך לא ראה אותו התירוץ או התשובה שישיבו ועל זה נאמר (ב"ב יז:) דקארי לה מאי קארי לה, אמנם המתרץ ידו על העליונה כי יכול לתרץ אפילו בתירוץ או תשובה בסברא חלושה כי הנה הוא דוחה על המקשה להכרח ועל זה נאמר זיל הכא קא מדחי ליה וגם כן הוי דורש וחוקר אם אותו המקשה או המתרץ עודנו מחזיק בבסברתו הראשונה אם חלף הלך לו ממנה וראה גם באורך משא ומתן אם הורס מה שאמר בתחלתו או באמצע כי כשחוזר בו אומר הגמרא אלא, וכל עוד שלא תמצא במשא ומתן לשון אלא, לא נסעו מסברתם הא', ואינו משנה ממה שאמר בתחלה רק שבראשונה לא הבין זה את זה המקשה והמתרץ. גם כן בכל קושיא שמקשה לו המקשה למתרץ או לבר מחלקותו הוי מסתכל אם אותה קושיא עומדת גם כן אצל סברת המקשה עצמו אם לאו ולזה תמצא שיאמרו פעמים הרבה בשלמא לדידי ניחא אלא לדידך וזה בשאין עומדת כנגדו ואם היה עומדת גם כן אצל המקשה יאמר לו בר מחלוקותו ולדידך מי ניחא וכשהמקשה מקשה לסברת חבירו וגם כן אצל סברתו יש קושיא מצד אחר יאמר לו חבירו המתרץ וליטעמיך.

דרך הנושאים והנותנים בדרוש מה, כשהם מתוכחים זה עם זה באחד משלשה פנים, יש שמכחיש לו הקדמה שמניח להביא מופת וראיה על אמונת דרושו וסברתו, ולפעמים כאשר יהיו שתי הקדמות למתוכח עמו בתחילת הויכוח יודה לו האחת וישתדל להרוס לו השניה ואחר כך יחזור להרוס לו גם הראשונה שהודה לו בתחלה או שמודה לו הקדמה בשאי אפשר לו להכחישה מצד שהיא מוכרחת או מפורסמת ביניהם אמנם משתדל בכל כחו לסתור ההמשך אשר הוא מכוון להוליד ממנה כמו שבא בפרק שני במסכת נדה (נדה יט.) על משנת חמשה דמים טמאים באשה בית שמאי אומרים אף כמימי תלתן עקביא בן מהללאל אומר אף הדיו ואקשי בגמרא ולית להו לב"ש דמיה דמיה הרי כאן ארבעה והשיב לית להו ואי בעית אימא לעולם אית להו מי לא אמר רבי חנינא מאי שחור אדום הוא אלא שלקה הכא נמי מלקא הוא דלקי הרי יש בתחלה הכחיש לו הקדמה ואמר לית להו ואחר כך הודה לו ההקדמה וסתר לו התולדה.

לעולם הוי מעיין ומחפש בכל פי' שיפרשו לך או פשט בין בפסוק בין בלשון נדע אם הוא נכון או מיושב כהוגן מצד הלשון או מצד הענין או מצד שניהם יחד כי זהו המובחר ורצוני באומרי מצד הלשון כי אותן המלות מורות על אותו הפי' ונראה שלם בלי דוחק כלל ומצד הענין כי כפי הענין אשר אנו בו וכפי הנושא והמקום הנה אותו הפירוש הוא מתיישב כראוי בלי דוחק כלל כי לפעמים יתיישב מצד הלשון ולא מצד הענין או בהפך.

התפישה שיתפוש המתוכח, לחבירו יבוא בא' מב' פנים או באומר לו שמה שהוא מותר וכפול אין בו חידוש ובכולם צריך להכריח דבריו.
האוקימתא שמעמיד ומוקים בשום מאמר או משנה או בריתא הם בא' משני דרכים או בדרך דוקא רוצה לומר שאותו מאמר או משנה אינו מדבר אלא בענין ההוא לבד או בדרך אפילו רוצה לומר כי אין צריך לומר שאותו מאמר כולל ומדבר גם בשאר ענינים אלא אפילו גם לאותו ענין או נושא הוא כולל והא' אמר בגמרא דוקא קתני או דוקא נקט והב' אמר לא מבעיא קאמר.
השואל והמשיב ידברו באחד מב' פנים או כפי סברתו ושיטתו או כפי סברת ושיטת מנגדו והיינו דאמרי' בכמה דוכתין לדבריהם דרבנן. או יאמר להו בשלמא לדידי אלא לדידכו דאמריתו. ולפעמים יאמר האומר דבר א' ויאמר הפכו במקום אחר ויאמר על זה בגמרא הא דידיה והא דרבו.

סימן ג

הילפותות והדינין יודעו לנו בשני דרכים או מצד הסברא רוצה לומר כי השכל גוזר להיות כן או מצד הכתיב רצוני לומר שמודיע אותם לנו הכתוב או ברמז. והרמז, או יהיה מצד הקשר או סמיכות או מצד יתור לשון מאות או תיבה ולעולם כשהוצרך הכתוב להודיענו הדין הוא בעבור כי מצד הסבר מחוץ היינו אומרים בהפך כי אם אמת הדבר כי הסברא מבחוץ והכתובים מסכימין יחד ואינם מנגדים מה צורך לכתוב לאומרו לישתוק קרא מאי קמשמשע לן פשיטא כי מצד הסברא נלמוד אותו אבל בודאי מאחר דטרח קרא וכתב ליה אינו אלא מפני כי מצד סברתינו רוצה לומר מבחוץ או באחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן היינו אומרין בהפך ולהוציא מאותה סברא רעועה בה הכתוב להודיענו על דבר אמת ודוקא כשהסברא מבחוץ היא סברא אינה מוכרחת כי יש לה פנים לכאן ולכאן אז יבא הכתוב לקיים אותה כדי לסלק עצמינו מן הספק כמו שאמרו (קידושין ד.) מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא בעבור כי הק"ו אינו גם כן סברא מוכרחת כי אפשר להיות לו פרכא בצד מה, וכשהסברא מבחוץ היא מוכרחת ובא הכתוב גם כן לקיימה אז ודאי לא בא הכתוב אלא למעט לומר דוקא בזה הנושא ובבזה המקום נידון הסברא הזאת אבל לא בנושא זולתו ואין דומה לו כי מאחר שאין צורך לכתוב לנושא הזה ודאי לא בא הכתבו אלא למעט כמו שמצינו אומרים בכמה דוכתין בכיוצא בזה כאשר הכתוב בא מיותר אם אינו ענין לזה תנהו ענין לזה או שאנו אומרים שני כתובין הבאים כאחד אין מלמדים מהם וזה אחד מב' כדרכים הנוהגים

בגמרא האחד מהם שאמרנו מדאיצטריך לגלוי הכא שמע מינה היכא דגלי גלי היכא דלא גלי לא גלי (זבחים יד:) והשני מדגלי הכא גלי לכל התורה כולה כי נראה לכאורה שהם שני דברים הפכים שהאחד סותר את חבירו אמנם הטעם הוא כי כשאנו אומרים מדאיצטריכא לגלויי הוא כאשר גלוי הכתוב בנושא שהוא מעט החידוש או בנושא שהסברא די ממנו אז דין שאמר לא בא הכתוב אלא למעט ולומר דוקא כזה הנושא ולא בחבירו אפילו דומים כל שכן אם יותר זרים ממנו דאי לא תימא הכי לשתוק קרא או יאמר הדין בחבירו שיש בו יותר חידוש ממנו ואנא אמינא מכל שכן בזה הנושא שהוא ממעט החידוש, וכשאנו אומרים מדגלי הכא גלי לכל התורה כולה זהו כאשר גלוי הכתוב בא בנושא מיוחד שאותו דין הוא חידוש גדול בו עד כי אלו שלא מקרא כתוב א"א לאמרו כי הסברא מנגדת היא לו או מג"ש נלמוד ממנו שאר הנושאים וגם זה דוקא כשאותו הדין ינשא על הנושא מתורת טעמא וטעמו גלוי לנו ואמנם אם הוא דרך קנס אין ללמוד ממנו לנושא אחר כי גזרת הכתוב הוא ואז נאמר חידושא הוא ומחידושא לא ילפינן ירצה כי חק מלך הוא ואין לך בו אלא חידוש, בלבד וזהו כגון שלשים שקלים של עבד או תשלומי ד' וה' או חמשים שקלים של מוציא שם רע.

למדת הדין והילפותא מנושא לנושא בדרך סברא הוא באחד מב' דרכים או ממשנה למשנה רוצה לומר ששני הנושאים שוים או שניהם חמורים או שניהם קלים ומנתינת הדין באחד מהם יגזור הסברא שינתן גם לשני וזו היא דרך מה מצינו הנמצא בגמרא וזהו שאמרו במה מצינו, או מקל לחומר או מחמור לקל רוצה לומר לחומרא שנארם בנושא הקל נלמוד אותה לנושא אחר חמור או מנושא חמור שי לו קולא נלמוד אותה לנושא הקל מכל שכן וזהו היא דרך הקל וחומר ויש דרך שלישי דומה למה מצינו והיא דרך הקקישה כמו שאמרו (קידושין ה.) הקיש עבד לאמה עבריה, מקיש הויה ליציאה שנאמר ויצאה והיתה וההפרש ביניהם, המה מצינו הוא מסברא כמו הקל וחומר וההקישא הוא מכח הכתוב כדין הגזירה שוה ולכך ההיקש כחו גדול יותר ממה מצינו. הקל וחומר ומה מצינו בעבור היותם כח סברא יש להם פירכא והגזירה שוה וההיקש מצד היותם מכח הכתוב אין להשיב כנגדם כי גזרת הכתוב הוא ואמנם יש הפרש בין קל וחומר ומה מצינו למה מצינו פורכים כל דהו רוצה לומר כי כשיוצא שום חילוף בין שניהם שאין לו ללמוד במה מצינו ולק"ו צריך להיות פרכתו עצמית וחזקה ולכן כשנמצא שני נושאים שהם שוים ומשפט אחד להם ומביא אותם התנא במשנתו לתת עליהם תורה אחת ומשפט אחד להנה יקשה הגמרא ליתני חדא אי תיתי חדא מחדא מאחר שהם שוים ואין חידוש באחד יותר מחבירו למה לו לתנא לטרוח ליתני חדא ואניא אמינא וכו' דלאו כרוכלא

ליחשיב וליזיל, וישיבו על כיוצא בזה צריכא דאי אשמעינן ואם השני נושאים אינם שוים אבל הם קל וחומר תיתי בקל וחומר ולמה לו לתנא לטרוח, ולפעמים ימצא שיקשי ואם איתא ליתני הא רוצה לומר ואם אמת היא שיש לו שאלו השני הדברים משפט אחד להם היה לו לומר גם כן זה כמו שאמר האחר וישיבו לו תנא ושייר והנה זה נראה הפך מה שאמרו לאו כרוכלא אבל ישיב הדבר הוא כי כשאין יותר חידוש באותו נושא שלא הביא יקשה ואם איתא ליתני האי. אמנם כשיש שווי לא יקשה זה דלא כרוכלא וכו' או יקשה גם כן כשנאמר שהתנא ירד למנות כל הנושאים שיש להם אותו דין אמר הואיל ונחית תנא למנינא ליתני הא נמי וישיבו לו תנא ושייר רוצה לומר כי לא מנה כולם רק מקצתם ולפעמים גם כן התנא יאמר תחלה הנושא המעט החידוש ואחר כך יאמר הנושא שיש בידו יותר חידוש ומכל שכן נלמוד ויקשו עליו לימא הא האחד וישיבו לו לא זו אף זו קתני ר"ל לא הנושא שהוא היותר קל אלא אפילו זה שהוא היותר חמור ויש בו יותר חידוש יהיה לו זה הדין ולפעמים יעשו בה בהיפך כי יאמר תחלה הנושא שיש בו יותר חידוש ואחר כך הנושא מעט החידוש וזה הדרך הוא על המעט וזרה ויקשו עליו כי אחר שאמר הנושא שיש בו יותר חדוש מה לו לומר האחד שהוא מענין החדוש וישיבו לזה זו ואין צריך לומר זו קתני ואלה התרוצים הנה הם דחוקים לא נתנו רק על צד ההכרח כשלא נמצא תירוץ אחר או טעם יותר מספיק.

לעולם כל נושא הלמד מחבירו הילפותא לא יהיה אלא בו כמעלת מלמדו ולא יותר כי אין ראוי ללמיד שיהיה יותר חמור וגדול מרבו ועל זה נאמר (בבא קמא כה.), דיו לבא מן הדין להיות כנדון אמנם אם אחר שלמד הדין ממלמדו ונעתק אצלו אם כסניפו אותו הדין יהיה במעלת רבו ובדרך ובסגנון שלו ולא יותר או אם יהיה בדרך וסגנון שיש לתלמיד בשאר דיניו שבאו בפרט מפורשים בו בתורה בזה יש מחלוקת כי מהם אומרים כי מאחר שזה הדין למדו מאחר ולא בא מפורש בו בדין עצמו ובסניפיו ובסגנוניו אחר אמר' דיו וי"א כי בסניפי הדין ובסגנוניו אפשר להיות בו במעלה חמורה יותר מרבו וזהו במעלת סגנונוי שאר הדינים שבאו מפורשים בו ועז"א דון מינה ומינה דון מינה ואוקי באתרא כדאמרינן בשבועות פ' שבועת העדות (שבועות לא.) ובתחלת נדה (נדה ב.) על זה נפלה מחלוקת בין החכמי ורבי שמעון גבי מקוה ואמר ושניהם לא למדוה אלא מסוטה ודוק ותשכח ומה שאמר דון מינה ואוקי באתרא דוקא לחומר אבל לקולא לא אמרו כן.

לעולם כשיהיו הנושאים אחר המשפטים אשר ינשאו עליהם הם **חיוב ושלילה** או איסור והיתר או טומאה וטהרה וכיוצא בו או הפירוש שיהיה הנושא האחר והמשפטים אשר ינשאו עליו יש מחלוקת לתנאים או לאמוראים לא תוכל להקשות ולומר ליתני חדא

לומר שיאמר היותר קל מאותם הנושאים או מאותם המשפטים וממנו נלמוד היותר חמור כי אם הנושא האחר קל אצל החיוב הנה הוא חמור אצל השלילה חבירו חמור אצל החיוב וכמו כן כאשר הנושא אחר ומשפטיו רבים ויש מחלוקת בהם הנה הדין שהוא קל או החולק האחד הוא חמור אצל חבירו והחמור הוא קל לחבירו ולכן לא תוכל לעשות מהם רוצה לומר מנושאים האלו דיוק כלל מן האחד לחבירו במשפטים כאלה רוצה לומר שיש מחלוקת ועל זה אמרו להודיעך כחו של ר' פלוני.

לעולם כשתרא בגמרא שני תנאים או שני אמוראים חולקים זה עם זה בדבר מה, סבת מחלוקתם הוא שני דברים האחד נקרא סבה והב' נקרא פי או נפקותא או תכלית וצריך אתה לחפש אחריהם למצוא אותם רוצה לומר כי צריך אתה לדעת מה היא הסיבה המניעה לכל אחד מהם חלוק זה עם זה ולדעת סברתו של כל אחד מהם ד"מ רב מאי טעמה לא אמר כשמואל ושמואל מאי טעמא לא אמר כרב (בבא קמא ג:) ועל זה נאמר בגמרא במאי קא מפלגי כלומר מה היא הסיבה המניעה להם לחלוק זה עם זה ומה סברא יש לכל א' מהם והסיבה לפעמים יהיה סברא או פסק או דין רוצה לומר כי סבת מחלקתם הוא או מצד סברא שיש לכל אחד מהם לחלוק כי האחד מהם סובר סברת מה וחבירו לא כן ידמה או מצד דין כי מצד שהם חולקין במקום אחר בנדון מה, הם חולקים גם בזה ואותו דין חיצוני סבה שיחלקו בזה, והשני שצריך לחפש מהו הפרי היוצא ממחלקותם כי אף על פי שכבר נדע הסבה אשר הגיע לכל אחד מהם לחלוק עם כל זה צריכין אנו לדעת מהו התועלת והפרי והנפקותא שיצא לנו מהן ועל זה אמרו מאי איכא בינייהו מה דין יש בין סברתו של זה לסברתו של זה ומאי נפקא מינה וצריך אתה שתדע כי בשואל על הסבה רוצה לומר על סברתם שצריך לתת סברא לכל א' מהם ולא בדין, ותשובת מאי בינייהו בדין ולא בסברא.

לעולם כשהתנא התחיל לדבר נושא אחד ונשא עליו משפט או דין מה, ובא אחר כך התא ההוא לומר דין אחר, או משפט אחר, ולאמרו הניח אותו נושא ראשון ולקח נושא אחר הוא בעבור כי בנושא הא' לא שייך ביה האי דינא ואי איפשר להנשא עליו כי אם היה אפשר להמצא בו זה הדין האחרון מה לו ללכת אל נושא אחר ועל ה בא בגמרא ליפלוג וליתני בדידיה.

לעולם כשתדייק איזה דיוק מאי זה משנה מאי בריתא או מאי זה מאמר אין ראוי לך לדייק אותו דיוק מן הקצה אל הקצה כי אם יש אמצעי ביניהם תקח האמצעי ד"מ אם יאמרו לך ראובן אינו חכם לא תדייק אבל הוא סכל כי איפשר שאינו לא חכם ולא סכל אלא הוא בינוני אבל בשאין ביניהם אמצעי אז תלך מן הקצה אל הקצה ד"מ אם יאמרו

לך עתה אינו לילה הנה תדייק אבל הוא יום לפי שאין אמצעי בין היום ובין הלילה וכאשר תראה כי המשנה או הבריתא לקח הקצה הראשון ונתן בו דין מה ולקח אחר כך הקצה האחרון ונשא עליו דין אחר והנה הניח האמצעי ולא דבר בו כלל אז תוכל להקשות ולומר הא גופא קשיא או קשיא רישא אסיפא כי מדיוק רישא נראה שהאמצעי אין לו אותו הדין ומהדיוק הסיפא, נראה בהפך והטעם הוא דאי לא תימא הכי אלא שהקצה והאמצעי דינם שוה ליתני האמצעי ואנא אמינא מכל שכן הקצה יש לו אותו הדין ואז על צד ההכרח יתרצו רישא דוקא סיפא כדי נסבא או גם כן חדא מנייהו נקט וזה הדיוק אשר אמרנו רוצה לומר והאמצעי תוכל לעשות כאשר לא יהיו הדינים חיוב ושלילה או אסור והתר וכשאין בהם מחלוקת תנאים או אמוראים אבל יש אחת מאלו לא תוכל כי כן יאמר לך כח דהיתרא עדיף או להודיעך כחו דרבי פלוני כמו שקדם לך ביאורו.

לעולם כשתעיין בשום דרוש או בשום ענין כשם תשים מגמת פניך לעיין הלשון היטב של הענין ההוא יש לך גם כן לבקש דרכים להקשות כנגדו ולהניע תחלה הספקות שיש בענין ההוא או בלשון ההוא ולדעת **ההטעות** והקושיות שאפשר לעשות בדרוש ההוא כי זה יהיה סבה להעמידך על דבר אמת ולהבין הענין ההוא על בוריו כי כשמרגיש החולי מיד ימצא רפואה ויש לך להזהר שלא לקבל הקדמות או הענין בתחלת העיון במושלם עד שתחקור ותחפש עליו כי פתי יאמין לכל דבר וכו' ולהשמר שלא יהיה ביאור הדבר בעצמו בדרך **הקש הסבוב** או הנעלם בנעלם אחר כמוהו או הנגלה בנגלה כי ביאור הנכון אינו רק ביאור הנעלם בנגלה.

ודע כי דרך הנושאים והנותנים רוצה לומר האמוראים שרוצים להקשות כנגד איזו בריתא או מאמר מה, ולדעת אם הוא צודק אם לאו כי אותו המאמר אשר עליו דנין יקחו אותו למסופק, וכל שאר מהמארים אשר מחוץ יקלבום לאמתיים, להקשות כנגדו, ואחר כך ישובו במקום אחר ויקחו אותם המאמרים שאר הניחו כוא כמו שלמים לקחתם כמסופקים ויקשו כנגדם מזה שנתבאר כאן שהוא אמיתי וכל זה כדי לברר וללב והאמת כי אם יקחו לכלם למסופקים לא יוכלו להשיב מזה לזה ולברם.

לעולם בכל לשון הנהוג בגמרא שיצא לך בשמועה הוי משתדל לדעת מה טיבו ובאי זה אופן דרכו לבוא במאמריו על הרוב וראה גם ראה אם הוא בא באותו דרך גם כן כאן ואם לאו צריך אתה לדעת למה נשתנה ואם אתה מסופק בו שאינך יודע מנהגו וטבעו חפש הדין בגמרא באי זה דרך הוא.

לעולם בכל בעיא שתבוא בגמרא הוי מסתכל לדעת צדדי הבעיא כי הנה השואל לא ישאל אלא בשיש לו באותה בעיא פנים לכאן ולכאן ואותם הפנים הם שקולים אצלו כי אם יש לו בירור לצד מה יותר מחבירו היה פושט אותה לאותו צד ולכן נקרא **חלקי הסותר**, ולפעמים ישאל השואל מפני שאינו יודע כלל אם אותו דבר מותר או אסור ושואל סתם ולשאלה כזו אין צריך לבקש צדדין אמנם זו אינו שאלת חכם אלא שאלת תם וכאשר יהיו צדדי הבעיא מפורשים לא יחוש השואל לפרשם וכאשר הם נעלמים יפרשם השואל או בעל הגמרא. ולכן יש לך להסתכל כאשר נותן להם מציאות ומפרש אותם מה היה מסתפק בהם שהוצרך לאומרם.

לעולם בכל לשון אי הכי דנהוג בגמרא יש לך לשמור תחלה כי כל המקשה בלשון אי הכי כוונתו לומר אם כן הוא כמו שאמרת תקשי לך זה ואם אינו כן נראה שאין לו קושיא כי מכלל הן אתה שומע לאו ולכן יש לך לעיין כיצד נולדה הקושיא היא מדבריו אמנם לשון אי הכי הנהוג על הרוב הוא כשהמקשה תירץ הקושיא הראשונה שמקשה כנגדו והנה הוא חשב להציל נפשו בתירוץ ההוא ונולד לו קושיא אחרת ממנה בענין שלא ימלט מהיותו מוקשה או מן הקושיא הראשונה או מזאת הקושיא השנית והנה נפל במה שברח על דרך הנס מן הפחת יפול אל הפח ואם יאמר לו המקשה אי הכי רוצה לומר בשלמא אם לא תאמר כן אקשה מה שאני רוצה להקשות כנגדך עתה נהי נמי שישאר כנגדך הקושיא האחת אבל עתה שתירצת הראשונה נולד לך ממנה קושיא אחרת אם כן מה הועיל לך וצריך אתה לשמור בזה הלשון כי זאת הקושיא הנולדת עתה מוקשים בלשון אי הכי בלאו הכי נמי עומדת הקושיא ועוד כי לעולם זאת הקושיא רוצה לומר קושית אי הכי מיוסדת על זה רוצה לומר כי אומר בשלמא לדידי ניחא אלא לדידך קשיא ואם היא משותפות היה אפשר לו להשיב ולדידך מי ניחא והנה בעת כזאת כוונת המקשה להעמיד סברתו אשר היא מנגדת אל המתרץ או לקיים קושיא הראשונה שהקשה לו ולפעמים אין כוונת המקשה בזה רק להרוס ולתרץ דברי חבירו ולא להעמיד סברתו רק על דבר מה נפשך אם תאמר זה קושיא ואם תאמר זה קשיא לך ומזה הטעם צריך אתה לשמור כי ההקדמה אשר יבנה עליה המקשה אי הכי שלא תהיה הקדמה המוכרחת כי אם היא מוכרחת שאי אפשר לומר דבר אחר הנה אז לא יוכל המקשה לומר בשלמא לדידי כי בהכרח הוא להודות לה ואם כן אינה פרטית זאת הקושיא רק משותפת לשניהם וישיבו לו למקשה ולדידך מי ניחא. קושית אי הכי לא תבוא לעולם מיוסדת על שום **הקדמה מופתית** או שום אחת מהמוכחשות ר"ל מדבר שאי אפשר להתבאר במציאות היותה בו כדאיתא במסכת נדה בריש פרק ב' (נדה יג.) אי הכי מאי

איריא מרבה וכו' שיש להקשות ולדידך מי ניחא כי מאחר שהתירו ההוא ממציאות אי אפשר לן להכחישו רוצה לומר מה שתירץ נשים דלאו בני הרגשה נינהו מוכחשת וכו' עכ"א רבינא נראה דהכי פירושה בשלמא לדידי שאני סבור שהמשנה אינו מדבר בבדיקה אסורה אלא בבדיקה מותרת כגון במטלית או מן העטרה ולמטה כדמוקי' לה התם בשמעתין ניחה שעל כן אמר מרבה כי אפילו בדרך זה אם מרבה [תקצץ] ועל כן הקשתי מאי שנא נשים וכו' אלא לדידך דאת סבור דטעמא דמתיניתין משום הרגשה ואפילו בבדיקה אסורה אי הכי מאי איריא מרבה וכו'.

לעולם בכל דבור ודבור ובכל ענין וענין הנסמכים זה בזה בין בגמרא בין בכתוב ראה גם ראה מה היחס והקשר שיש לענינים ההם שנסמכו זה אצל זה ומהו הסדר שמוליך בדבריו המדבר ההוא כי הדברים יהיו נסמכים זה אצל זה או מצד הנושא או מצד המדבר. מצד נושא רוצה לומר מצד שהנושא ההוא ינשאו עליו נשואים מתחלפים. משל הראשון כמו ראובן שינשא עליו שהוא חי ושהוא לבן ושהוא חכם. ומשל השני כגון החיות כי ינשא על הנושאים מתחלפים על האדם ועל הסוס ועל החמור ועל השור. ומצד המדבר רוצה לומר בעבור היות המדבר המאמרים ההם כלם הוצרך להזכיר דבר מדברי החכם ההוא מפני שהוא דרוש שלנו ואגבו אמר שאר דברים שהיה אומר אותו חכם ואם כי אינם מדרוש ונדון שלנו כמו שתמצא בגמרא פעמים רבות ועל זה אמר רש"י למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת נזיר וכו' ולכן נהגו התנאים כי כשיש להם לדבר מה על נושא מה כי אגב אותו דין או משפט יאמרו שאר המשפטים הנשואים באותו נושא כמו שתמצא במסכת נדה פרק יוצא דופן (נדה מג:) כי מתוך שהוצרך התנא להודיע לנו דין תינוקת בת יום א' או בת ג' שנים. אמנם האמוראים ושאר המחברים לא יעשו כן רק יאמרו דיני הנושא כל אחד בפני עצמו ובמקומו הראוי דרך משל בדיני נדה יאמר דין תינוקת בת יום לענין נדה ובדיני נחלות דין בת יום א' ובדיני נפשות גם כן דינה בפני עצמה וכן כל אחד במקומו.

לעולם בכל מאמר ומאמר הוי מסתכל לדעת לאי זה תכלית הוא בא שם באותו מקום וראה מאי זה צד מתיחס ומתקשר עם דרושו וכשתשלשל הדבר ממאמר למאמר עד שהנה אנחנו חוץ לתחום דרושינו לגמרי חזור בך ממנו ומאחרון לראשון עד שתדע מה הביאנו עד הלום ומהו הסדר והדרך שדרכו מהמאמרים ההם.

סימן ד

דרך התנא לדבר תחלה הדין הכולל ואחר כך הדין הפרטי ואף אם לא יהיה החדוש בכולל כי מנהג הגמרא ללכת מהכולל אל הפרטי כמו שכתב בפרק שני ממסכת נדה (נדה טו.) כל הנשים בחזקת טהרה וכו' וכבר דרכו היא לומר תחלה דין הפשוטים ואחר כך להרכיב הא' עם חבירו כי הפשוטים הם סבת המורכב אשר הורכב מהם כי דרך משל הדבש והחומץ הם סבת גבין.

דרך הכתוב והמשנה לדבר בלשון קצרה ולכן כאשר יתחברו נושאים או עניינים אשר משפטם שוה לכלם או שמשתמשים בלשון אחד דרכו לשום המשפט או הלשון ההוא בתחלת דבריו ואחר כך להזכיר הנושאים או העניינים ההם בכתוב, אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו וכו' במשנה דרך משל במה מדליקין ומה אין מדליקין אין מדליקין וכו' (שבת פרק ב משנה א) בכתובות (משנה כתובות ג ב) ואלו שאין להם קנס ולפעמים יעשו בהפך כי יזכיר לכל הנושאים תחלה ובסוף כלם יתן המשפט והנה אותו משפט לכלם. **ועל זה מושך עצמו ואחר עמו**. והמשך על הרוב הוא מתחילת הדיבור לסופו אמנם לפעמים גם כן נמצא מסופו לראשו. ולפעמים כאשר יתארך הדבור או ירבו הנושאים יחזור לומר המשפט אשר שם בראשונה בתחלת דבריו כדי שלא יטעה הקורא כדאיתא במסכת נדה (נדה סג:) בפ' האשה שהיא עושה צרכיה במשנה היתה למודה (לראות ולהסתכל טהורות) [להיות רואה בתחלת הוסת כל הטהרות] שעשתה בתוך הוסת טמאות בסוף הוסת [כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות] טהורות רבי יוסי אומר אפילו ימים ושעות וסתות היתה למודה להיות רואה עם הנץ החמה וכו' וכיוצא בזה אמרו במס' קידושין (קידושין טו ב) גבי מוכר עצמו לגוי אלא בהאי קרא קא מפלגי או דודו או בן דודו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל רבי יוסי הגלילי סבר מקרא נדרש בין לפניו בין לאחריו והכל שחרורה ופרש"י ז"ל מקרא הנדרש ללמד על שלפניו כלומר אל הכתוב שלמעלה הימנו, לאחריו הכתוב שלמטה הימנו הילכך גאולת עצמו מלמד גאולת אחרים ודוק ותשכח התם.

דרך התנא כשיש לדבר על שני נושאים לאחד מהם יש לשון צודק ומיוחד לו והנה לשני אין אותו לשון צודק כל כך עם כל זה ישתף באותו לשון לשניהם כדי שלא להאריך בלשונו ולטרוח כמו שבא במסכת נדה (נדה יג:) בריש פרק ב' כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ כי לשון מרבה אינו צודק באנשים כדאיתא התם. דרך התנא הוא כשמדבר באיזה דין אגב אורחיה ואין שם עיקר הדין ומקומו שאינו חושש

לפרש שם פרטיו וסגנוניו הואיל ואין שם מקומו ולכן אין לדייק וללמוד פרטי הדין ממקומות כאלו רק ממקום עיקרו.

דרך לא זו אף זו קתני כשהתנא צריך להזכיר נושא אחד בהכרח כי אגב אורחיה שיש לו להזכיר אותו נושא לא נמנע גם כן מהזכיר נושא אחר שהוא יורה מעט החידוש אבל כשאין צורך להזכיר שום אחד מהם אלא שיכול לומר עניינו סתם אין לומר לא זו אף זו קתני כמו גבי מכר כל נכסיו לא' או לג' בני אדם וכו' דמקשי תלמודא ודחיק לאוקמה בשלקח עדות באחרונה ולא רצה התלמוד לתרץ לא זו אף זו קתני כמו שתירץ דוק ותשכח (בבא קמא ח.).

לעולם בכל נושא ונושא הוי מעיין לדעת אי זה תנאי צריך שימצאו בו להכשירו ואי זה דברים הם הפוסלים אותו וכמה הם הצריכים להכשיר וכמה הם הפוסלים ומאי זה מהם נמצאים בו יותר אם מהמכשירים או מהפוסלים או אם הם שוה בשוה ועל זה אמר חדא לטיבותא וחדא לריעותא. או חדא לטיבותא ותרתי לריעותא או תרתי לטיבותא וחדא לריעותא כי אזלי בתר רובא כגון בשופר ראש השנה (ראש השנה כז:) ניקב וסתמו שלא במינו אם מעכב וכו' או בסכך הסוכה שיהא מדבר שהיא גדולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה וכו' (סוכה יא.) וכיוצא באלו ודוק ותשכח.

לעולם כשתשלול מן הנושא דבר מה, צריך שתשאל אם כן מהו זה רוצה לומר אם אומר זה אינו כסף אם כן צריך שתשאל מהו זהב או נחושת או בדיל או עופרת כי השלילה אינו מודיע לנו מהות הדבר וזהו שבא בתלמוד אלא מאי. וראה אם יש להשיב כנגד מה שישיבו לך. ודע כי זה כשאין אמצעי ביניהם משלילת הא' תחייב השני. ואם יש אמצעי איפשר שיהיה האמצעי. משל ראשון עתה אינו יום אם כן הוא לילה ומשל הב' המים אינם חמים כי לא יתחייב שהם קרים כי אפשר שהם פושרים וכו', כאשר יהיו שני תנאים או אמוראים חולקין שהא' מכחיש דין או סברת חבירו אעפ"י שמוכיחו מן הכתוב או ממשנה או שוללה פי' ההיא סברא מן המשנה או מהכתוב יש לך לשאול ר' פלוני הא דרשא מנא ליה וילך זה בסבוב עד שיאמר הגמרא ר' פלוני לית ליה הך דרשא או ר' פלו' לא דריש האי קרא זה הכלל לעולם מיתר לו מהם או פסוק או דין או סברא עד שיאמר התלמוד כמה שאמרנו לך. הילפותות הם על שני דרכים או ממשמעות הלשון, או מיתורו, וכשהוא מיותר אעפ"י שלא יורה עליו משמעות הלשון הוא נדרש, כמו שאמרו אם אינו ענין לזה תנהו וכו'.

מצינו בכמה מקומות בגמרא שיהיו למקשה ב' או ג' קושיות כנגד בן זוגו ולא יחוש להקשות כלם אלא היותר הכרחים ועז"א דעדיפא מינה נקט או שיהיה לו קושיא כנגדו

מצד הלשון ומצד הענין ויקשה מצד הענין על הרוב או בהפך. ונמצא לפעמים בהפך שיביא על כל המאמרים שיש לו להקשות מהם או שנראה לו שהם כנגד בעל ריבו. יהיו משנה ובריתא כמו שתמצא פעמים רבות ת"ש ת"ש זה אחר זה והכל כפי העת והמקום או משום יגדיל תורה ויאדיר.

מצינו גם כן בגמרא שיהיו שני אמוראים חולקים בדבר מה זה אוסר וזה מתיר ונמצא מאמר או משנה או ברייתא מסייע לסברת הא' וסותר לדבר האחד ועם כל זה יחזיק בסברתו ולא יחוש אליה, וזה או לפי שאפשר לו להעמיד אותו המאמר בענין זהר שלא יהיה קשה אצלו ואם הוא בדוחק גדול או שהיא ברייתא או מאמר אמוראי ויאמר ברייתא לא שמיע לה.

סימן ה

המפרש אשר יפרש באור אי זה ספר יפרשנו. או בעבור שאין כח במתחילין לעיין בספר או בלשון ההוא להבינו כי הוא סתום וחתום, או מצד שהוא צריך להקדמות מחוץ או מצד שהוא דבר זר. ובכיוצא בזה אינך צריך להעמיקו לחקור עליו כי אין כוונתו אלא לפרש ולהודיע פשטי הדברים הנעלמים כי סתומים וחתומים ואז לא תוכל לומר פשיטא מאי קא משמע לן אבל תוכל לשאול מאן אמר ליה שהוא ככה, או יפרש הענין כדי להוציא מדעת אחרת, או פירוש אחר שיהיה אפשר בכח הלשון ההוא לפרש ולומר בו כי לפי פשטי הדברים והלשון היה איפשר לטעות ולחשוב דעת אחרת וכדי להשמר ממנו ולהוציא אותו מדעת המעיינים בעבור כי לפי האמת הוא שקר או פי' דחוק וחלוש יפרשנו. ואם תרצה לעמוד על כוונת המפרש ולדעת מאי זה פירוש או סברא נשמר או בא למעט עיין היטב בפירושו והיה מדקדק בו ויבקש סותרו ומנגדו או הפכו ואז תדע כי ממנו נשמר ואז יש לך לבקש הכרח לפירושו על סותרו ולומר מה ראית לומר זה הפירוש מן האחר. ולתת טעם והכרח לדבריו ולפעמים גם כן כדי להשמר מאותה תיובתא שיש כנגד אותו ענין ולתקנה אם לא יבארנה ויגידנה המפרש ולדעת מה היא הקושיא, יש לך לעיין היטב בדבריו כי מתוכם תבאר לך מה היא כמו שאמרתי לך למעלה יש לך לעיין תוקף הקושיא ותורפה אם כנגד הלשון או הענין ואם התירוץ עולה בה כהוגן או אם עדיין הקושיא במקומה עומדת וגם כן לפעמים אין כוונת המפרש בדברי אלא לתקן הלשון ולייישבו כפי הענין כי אף על פי שהענין יהי מובן ואי אפשר לעות בו ולחשוב מחשבה אחרת עליו ואעפ"י שמצד הלשון אינו מתוקן כראוי ואיפשר לטעון בו טעם אחר יפרש ויתקן הלשון ההוא בכל יכולתו כדפרש"י כי יגח שור איש שור של איש ודומיהן

לעולם הוי משתדל לתת צריכות לכל דברי המפרש או המחבר וכל לשון למה אמר אותו ולמה נתכוון בלשון ההוא אם לפרש או להוציא מפי' אחר או לתרץ אי זה דוחק או קושיא ונשמרת לצמצם לשונו ולהוציא בענין שלא ישאר בו מלה מיותרת כי אם היה איפשר לומר כונתו דרך משל בשלש מלות מה צורך בארבע וכן תעשה בלשון המשנה והגמרא רוצה לומר שתדקדק בלשונם שלא יהיה דבר מיותר וכאשר יראה לך שהוא מיותר חזור לעיין היטב כי לא האריכו בדברים שלא לצורך כי לא דבר ריק הוא ותפארת החכמים הוא למעט בדברים להיות כולל הרבה ענייינים במעט דברים ולעשות דבריהם שיהיו מעטים **בכמות** ורבים **באיכות** ושלא יהיה בדבריו דבר מיותר אפילו מאות אחת כמו שאמרו (פסחים ג:) לעולם ילמד אדם לתלמידיו בדרך קצרה כל שכן בתורתנו הקדושה שניתנה מפי הגבורה יתברך ויתעלה שהיא מדברת בלשון קצרה וכוללת כמו שמצינו גבי מאכלות אסורות דגבי בהמה פרט לך הטהורים ונתן סימנין להכיר הטמאים וגבי העוף בהפך.

ולעולם בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו הוי משתדל לדעת תחלה דרכי המפרש ההוא שמוליך בדבריו ואחר כך הוי מעיין בו וראה אם הולך לשטתו בדברים ההם ובענייניו.

כל דבור ולשון או יהא לשון מוכרח או לשון משותף או נמנע ורצוני במוכרח שבהכרח מורה על אותו ענין אבל לא הוראה וראיה משותף כי איפשר שמורה גם כן על דבר אחר וזהו הנקרא לשון משותף. ונמנע רוצה לומר שהוא נמנע להורות על אותו ענין ולזה עיין בו מאי זה מין זה.

כל מאמר ולשון או יהיה בניחותא, או בתמיה, או בבקשה, או בספק, ר"ל דרך שאלה, והמאמר הנאמר בניחותא הנה הוא כמות שהוא חיוב או שלילה ואם היה בשלילה חוזר לחיוב. והספק אפשר להיות אחד מהב' צדדין כי כל ספק הוא אפשרי והאפשרי הוא יפול על ב' צדדין אמנם הדרך שהוא דרך תחנה או בקשה זה לא ישתמשו בו ספרי החכמה והתורה ואין לנו צורך לדעת משפטו.

מנהג רש"י ז"ל ושיטתו היא שלא לדבר דבר ושלא להוציא מלה בלשונו שלא לצורך רוצה לומר כי כאשר ידבר דבר על לשון הגמרא, או לפרש בעבור כי הוא סתום, או להיותו נשמר מפי' אחר מוטעה, מאתקפתא וקושיא או דוחק, או לתקן הלשון, כמו שהקדמתי למעלה כאשר ביארתי דרכי המפרשים. וגם מנהגו לפרש המשנה או מאמר הגמרא או הבריתא בתחלת הענין כפי המסקנא שבסוף ולהניח הספקות (הנלוים) [הגלוים] אשר כנגד המאמר ולומר ובגמרא פריך או ובגמרא מפרש או אם הוא בתחלת

השמועה או הסוגיא של גמרא לומר לקמן מפרש ולקמן פריך וכבר דרכו לומר קס"ד לפעמים כאשר יהיה אותה הקדמה אשר מכח ההכרח שיסבור אותה עתה כן האומר המאמר ההוא או המקשה ממנו ולבסוף היא בטלה ולכן אמר הרב קס"ד ויש לך לעיין מה צורך יש עתה בה אם היה איפשר לומר המאמר ההוא בזולתה ולהקשות ממנו או לאו ואם ביטלה אחר כך או לאו. אמנם אמר קס"ד כאשר לפי האמת אותה הנחה או הקדמה שעליה מיסד המקשה הקושיא אי אפשר להשאר כן ולהיות אמיתית כפי המסקנא אבל אם היה באיפשר להיות כן אעפ"י שהמתרץ ידחה אותה ויאמר שאינו כן ויבטלנה כפי דעתו לא יאמר קס"ד ושמור זה הכלל וכבר מנהגו לפרש הענין תחלה ואח"כ יחזור לתקן הלשון ולישבו כפי הענין כמו שאמר על בקנאו את קנאתי או כמו ויהס כלב ודוק ותשכח.

ובחידושי הרמב"ן צריך אתה לעיין דק היטב ולהשתדל ולהוציא לצמצם כל לשונו בענין שלא ישאר בו דבר מיותר אפילו אות אחת כי כל דבריו הם במספר ובמשקל ובמדה ולהסתכל מהיכן מתחיל דיבורו ועל אי זה לשון מן המשנה או הגמרא מיוסד ולראות אם היה באיפשר להתחיל ממקום אחר כי מזה איפשר לקחת הערה על כוונתו ולדעת מהו קשר הדבור ההוא וכיצד מתייחסים ומתקשרים כל דברי הדבור ההוא מסופיה לרישיה ומרישיה לסופיה ומהו כוונת הדבור ומהו הפי' או הסברא שדוחה ולמה דוחה אותו. ובכלל יש לך לראות בעין השכל מאי זה פירוש הוא נשמר ולדעת אם יש שום מחבר שרוצה להעמיד מה שהוא דוחה, וכאשר בתחלת פירושו אומר פירוש מאיזה פירוש אחר הוא נשמר. ועיין מה צורך פירושו פשיטא כי זהו הפירוש רק בודאי בא למעט פירוש אחר וכבר כשאומר ואקשינן ופרכי' וכיוצא באלו הלשונות יש לך לראות מה דוחק יש באותה קושיא או אותו תירוץ שבא לומר ואקשינן אלא בודאי מאי זה דוחק או קושיא שיש בלשון ההוא לפי פי' והוא נכון ומקושר כנגד מנגדו בא לתקן. וכשאומר משמע או אלמא יש לך לדעת כי אותו הדיוק או השמע אינו מוכרח שאיפשר להכחישו, על כן אמר אלמא משמע אבל הוא סברה נכונה. וכשאומר אי נמי הוא מצד דוחק שיש בתירוץ הראשון, וכשאמר כלל בפי' הוא להוציא שהיה באיפשר לקחת אותו ענין או דבר חלקי או פרטי וקצתי ולא כולל ובא לומר שהוא כולל, וכבר עשה ווים לעמודים רוצה לומר כי דרכו לומר ואקשינן ופרכינן ופריך והנה הלשונות האלו הוא רגיל לאומרם כאשר לפי פרושו אותה הקושיא או התירוץ בא בדוחק, ולפירוש אשר הוא דוחה מתיישב היטב ואז ישתדל הוא לישבו ולתקנו בענין שלא יהיה קשה אצל פירושו, ולכן במקומות כאלו יש לך להכנס תחלה בלשון בשלמא ולומר בשלמא לפי

הפירוש האחר ניחא וכו', או הוא בהיפך כי הוא מיישב לפירושו היטב וסותר לפירוש האחר וכאשר יבוא ואקשי' או ופרכי' בהפך הוא אחר והיינו כאלו אמר והיינו דאקשינן והוא לסיוע ולעזר דבריו, ולכן יש להסתכל היטב בלשונות הללו ובאלו הויין כי הם כלל גדול בדבריו.

לעולם הוי מסתכל בכל תירוץ שמתרצים אם הוא תירוץ דחוק או מרווח כי כל תירוץ שצריך להוציא המאמר או הענין מפשוטו כגון שנראה המאמר ההוא כולל והמתרץ עושהו פרטי רוצה לומר שאינו מדבר אלא בענין מיוחד, או שמפרש המאמר חוץ מפשוטו הוא דוחק, ויש לך להסתכל בתירוצו ולומר כי תמיד התירוץ שהוא מעט הדוחק מחבירו וכל עוד שיש לתרץ כפשוטו למה לו להכנס בדוחק ולהקל מזה הדוחק בא בגמרא (א"א) [איבעית אימא] אי נמי תירוץ אחר תירוץ והסתכל אם התירוץ השני הוא על צד היותר טוב רוצה לומר לרווחא דמילתא או ראוי לסבול דוחק.

והוי יודע כי המקשה לא יקשה לעולם בהקדמות רצוניות רק בהקדמות הכרחיות ולא יניח הנחה או אוקמתא בלתי מוכרחת להקשות כל שכן שלא יכנס בדוחק אבל המתרץ יש לו רשות לתרץ בכל מה איפשר אפילו בהקדמה רצונית בלתי ראייה ולעולם התירוץ האחרות יותר דוחק לא עלה על הדעת.

לעולם כשהמחלוקת בין החולקים הוא בקצוות רוצה לומר שאחד מהם נותן דין בקצה הראשון לצד מעלה והשני בקצה שני לצד מטה והניחו האמצעי כי בכל החולקים יש לומר שלקח הקצה והאמצעי והאי דנקט הקצה להודיעך כח היתרא או כח איסורא, אבל אין לומר בקצה הא' של מעלה או קצה השני של מטה דהה"נ דאם כן לימא מה שלמעלה וכל שכן הא או לימא מה שלמטה וכל שכן מה שבין אלא וודאי הקצוות אשר לקחו הם הסובלים [הדברים והוא] הדין אין לאומרו אלא במה שבין. דרך משל האומר מי שיש לו מנה הוא עני ומי שיש לו מאתים הוא עשיר אין לומר הה"נ מי שיש לו מנה וחצי הוא עני או עשיר דיש לו פנים לכאן ולכאן אם נדין אותו במאתים או במנה.

ואם איתא ליתני הא פי' הואיל והתנא נחית למנינא אם אמת הוא כדבריך שזה הבדל גם כן יש בדבר למה לא מנה הא עם השאר ואז ישיב לו המשיב תנא ושייר. מאי שייר דהאי שייר פירוש שאין דרך התנא לשייר אחד לבדו שאם לא נשאר אל זה (אלא) [הוה ליה] למיתני ולכלול הכל כדאיתא בבבא קמא (בבא קמא י.) גבי חומר בשור וכו'.

סימן ו

דרכי לשונות הנוהגים בגמרא:

ההבדל שיש בין **ה"נ מסתברא** ובין **דיקא נמי דקתני** כי **ה"נ מסתברא** הוא כשמביא (ההבדל) ראיה לדבריו ממ"א ומכריח סברתו באותו מאמר או משנה או ברייתא, ושטת **דיקא נמי** היא כשהראיה שמביא אינה חיצונית רק מן הענין בעצמן מן הלשון או הענין אמנם לא יבוא **הכי נמי מסתברא**, כשהראיה היא מן הדרוש בעצמו שהן חולקים שאם כן יהיה מערכה על הדרוש וביאור הדבר בעצמו והיינו דאמרינן **הכי נמי מסתברא מדקתני** וכו'.

ההבדל שיש בין **חסורי מחסרא והכי קתני** ובין ה"ק הנהוגות לבא בגמרא כי **חסורי מחסרא** הוא כאשר חסר מן המאמר אותו ענין לגמרי שאינו לא בכח ולא בפועל **הכי קאמר** הוא שחסר משם אותו ענין שאינו בפועל אבל הוא בכח אותו הלשון ואם הוא בדוחק.

הלשונות הנוהגים לבא לרבות או לכלול הם זה כגון **הכל שוחטים**, (חולין ב א) **זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה** (חולין מב א) וכיוצא באלו ועל זה אמרו **לאיתויי מאי** והנוהגים לבא למעט כגון זה **אלו דברים**, או מנין, כמו שאמרו **מנינא למעוטי מאי** והנוהגים לבא לתוספת ביאור הם כגון **כיצד**, או **למה הדבר דומה**, וש לך לעיין אם המשל או הדמיון, שמביא אם הוא יותר מבואר ונגלה לו אז יתכן לומר **למה"ד** או **כיצד** ואם לאו לא. לשון **לפיכך** או **הילכך** הם ביאור הנמשך והמתחייב מאותם הדברים או מאותו ענין הנזכר והא הנפקותא והתכלית רוצה לומר הדין והפרי ויש לך לעיין כיצד מתחייב משום לשון.

במה דברים אמורים, **אבל**, **מיהו**, הם מיעוט והמעיט הדבר שלא כדין אותו הדין האמור למעלה וקרוב להם לשון **אף על פי** או **אף על גב** ולשון **אפילו** לעולם בא עמו ולא מבעיא רוצה לומר לא מבעיא זה אלא אפילו זה יהיה בזה הדין כמו שאמר בפ' קמא דנדה (נדה ט ב) על ואפ' פחתה או הותירה וכו'. לשון **אף על פי** ו**אף על גב** הם באו לרבות ולכלול דבר ההוא באותו דין או ענין כלומר ואם נראה שיש לספק מה בענין זה או בדבר זה מ"מ כך דינו כמו שאמרו אע"ג דמגלת תענית בטלה בחנוכה ופורים לא בטלה מה קא משמע לן פשיטא מה שכתב.

הלשונות היותר נהוגים בגמרא בין הנושאים והנותנים: **ורמינהו**, **מתקיף לה**, **בשלמא לדידי ניחא אלא לדידך**. **ולדידך מי ניחא**, **לעולם אימא לך**, **כי תימא**, **האי מאי**, **א"א בשלמא**, **אי הכי**, **אלא מאי**, **ולטעמיך**, **מה נפשך**, **אלא ודאי**, **אלא מאי אית לך למימר**, **ואי בעית אימא**, **מאי ואומר**, **דאי לא תמא הכי**, **הא גופא קשיא**, **מנה ובה**, **ממקום**

שבאת, היא הנותנת, אדרבה.

ועתה אפרשם בע"ה: בשלמא לדידי הוא כשמקשה הקשה כנגד חבירו וירא שיקשה כנגדו גם כן אותה קושיא וישיב לו המוקשה ולדידך מי ניחא הנה הוא מזדרז בתחלת דבריו ומראה שאין לו קושיא ממנו, והוא דומיא דוכי תימא או אי הכי. **ולדידך מי ניחא**: הוא כאשר מקשה לחבירו ואותה הקושיא הוא נגדו גם כן אז יענה לו המוקשה ולדידך מי ניחא. וישיב לו המקשה בשלמא לדידי וכו'.

ולטעמיך: הוא קרוב לענין זה אלא שההפרש ביניהם כי לדידך מי ניחא כאשר אותה הקושיא עצמה היא ממקום אחר.

ולעולם אימא לך: הוא כאשר המוקשה יחזור לקיים סברתו הראשונה אשר הקשו לו כנגדה מצד המאמר או הסברא, ומתרץ המאמר ההוא שלא יקשה אצלו.

האי מאי: הוא דרך תימה שתוהה מהשואה שמשוה לשני עניינים והנם מחולפים וכל שכן אם הוא עושה מהקל חמור כי אז יאמר לו יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא (עירובין ט א).

אי אמרת בשלמא: הוא כשיש קושיא בדבריו כנגד הצד הראשון וכנגד הצד השני אין קושיא.

ומה נפשך: הוא כשיש קושיא לכל צד.

אי הכי: כבר הוא מפורש למעלה,

אלא: הוא כשחוזר מסברתו הראשונה מכח קושיא שיש כנגדו והוא כעין הדרי בי.

אלא ודאי: הוא כשמחזק סברתו בהכרח גמור או בטענה נצחית או בהכרח הדקות.

אלא מאי אית לך למימר התם באותו מאמר הוא כאשר המנגד בא להכריח דעתו מצד שמקשה לחבירו ממאמר אחר ובהכרח יש לפרש המאמר ההוא ומביא ראיה ממנו ואמר לו אלא מאי אית לך למימר התם באותו מאמר או ענין בהכרח יש לך לומר מה שאני אומר ואחר כך אמור אותו גם בזה המקום ולא תקשי מידי.

אלא מאי: קרוב לענין זה או הנה יבא כאשר הקשה המקשה כנגד הפי' שפי' חבירו במאמר או משנה או כנגד הענין שאמר חבירו והנה הוא שולל אותו מן המאמר ההוא אז יאמר לו המוקשה ואלא מהו פירושו והוא כאמור כי בהכרח הדקות יש לומר כן.

דאי לא תימא הכי הוא כאשר הדבר אינו מוכרח מצד עצמו ובא להכרח אותו מצד הפכו או מצד סותרו. וזה על דרך שאמר אין האמת ניכר אלא מצד הפכו וזה דומה להקיש החלוף.

ואי בעית אימא הוא כאשר כשיש חולשא בתירוץ ראשון וחוזר לתירוץ אי בעית אימא,

וככה הוא לשון ואומר ואין לומר אם כן מה לו לרטוח עצמו לשתוק מקרא קמא או מתירוץ קמא ויאמר השני כי איפשר שהוא מצד היותר טוב וככה כשאומר ואומר הוא כשיש חולשא בטעם הראשון והטעם כי ודאי לא בא השני אל מצד שאינו מספיק הראשון, ואי איפשר כי טובים השנים מן האחד.

הא גופא קשיא: הוא כשיש קושיא במאמר עצמו מראשו לסופו או איפכא.

אכתי קשה: היא כאשר התירוץ שמתרץ אינו מספיק יאמר לו עדיין הקושיא במקומה עומדת.

מנה ובה: היא כאשר המאמר שמביא לעזר לו עומד כנגדו.

ממקום שבאת, ואדרבא איפכא מסתבר, או היא הנותנת כל אלו הלשונות ותכונתם אחת ואם יש הבדל מה ביניהם, כל שכן שהוספת הוא כשבא לתרץ ומאותו דבר שאמר לתירוצו נוסף קושיא או ספק על מה שאמר שהיה בתחלה,

בלאו הכי נמי: הוא כאשר המדבר מתנה אי זה תנאי בדבריו או בענין ההוא והוא בלתי מוכרח רוצה לומר שאין צודק אליו ישיב לו חבירו בלאו הכי נמי ויש לעיין אם אותו תנאי הוא על צד היותר טוב או מתנה בהכרח הדקות.

היכי משכחת לה: הוא כאשר הדבר קשה לצייר או שמצא אותו זר עד שכמעט חשב שהוא נמנע מן המציאות יאמר לו היכי משכחת לה.

היכי דמי כאשר המאמר ההוא או המשנה סתומה שאינו מבואר באי זה דבר או באי זה ענין מדבר ויש לו לשואל קושיא כנגדו באי זה תואר יהיה אז אומר היכי דמי וכו'.

אם תמצא לומר הוא כאשר המדבר מציע דבריו על תנאי או הקדמה בלתי מבוארת אז אומר לו אם תמצא לומר שזאת ההקדמה כן מה תאמר בזה שהוא ענף מסתעף ממנה, וקרוב לזה הוא הגע עצמך,

אלא: הונח אף אם נניח ונודה רוצה לומר אעפ"י שנודה לך הקדמתך לא יתילד ממנה רצונך,

הכי נמי מסתברא או דיקא נמי: הוא כאשר המדבר מכריח דבריו ממקום אחר או מצד עצמו אולם אעפ"י שיקשו כנגד אותה הכרחה או שהראיה כ"כ על כן הדבר עצמו לא נשאר אלא שצריך ראיה ממקום אחר,

מכל מקום קשיא:הוא כי שכבא להרוס לו חלק דבריו מהקדמותיו שתרץ וחוזר לתרץ דבריו אז אומר לו בין כך ובין שיהיה כך קשיא כלומר בין שתודה לו זה או אל תודהו עדיין נשאר קושיא.

פשיטא זה הלשון יאמר כאשר הדבר הוא מבואר ואין עליו שום חולק וכמעט שהוא

''מושכל ראשון'' ר"ל שאין בו שום חידוש אבל אם יש בו שום מחלוקת בין תנא לתנא או לאמורא אין להקשות פשיטא,

סלקא דעתך אמינא או מהו דתימא: הוא העולה על הדעת בתחלת המחשבה ועיון ונקרא סברא מבחוץ,

וקא משמע לן: הוא סברא אמיתית ועומקה של הלכה בין בדברי תורה או משנה או גמרא.

כאשר התנא נותן המשפט בשני נושאים אחד לחיוב והשני לפטור שיהיו ב' הנושאים בתואר ובאופן אחד שאם לא כן ליתני ולפלוג בדידיה כדאיתא בבא קמא (בבא קמא ט ב) גבי כל [שחבתי] בשמירתו וכו' אי לימא בשור קשור ובור מכוסה דכותה גבי אש גחלת וכו'.

כשיש חולק על ההקדמה אין להקשות פשיטא אפילו אם יראה שהוא בתכלית הפשיטות כי יאמר לך שלא אמרו אלא לאפוקי מההוא תנא או אמוראה החולק בו כדאמר בבא קמא (בבא קמא ט א) גבי כספים הרי הן כקרקע דאקשי פשיטא הא אמר שמואל דקאמר ויתר וכו' דוק ותשכח.

אין להביא ראיה ולעשות כ"כ עיקר מסברת המקשה ומהקדמותיו רוצה לומר ממה שמפרש המקשה או סובר במאמר ולא מהקדמות שמציע ומניח להקשות כי על הרוב אין ההלכה והמסקנא כמותו, ולכן כאשר תרצה להביא ראיה יש לך להביא מהמסקנא ומהנשאר בין הנושאים והנותנים בסוף דבריהם כי פעמים הרבה בסוף המשא והמתן יתחלפו בסברותיהם ויודו זה לזה, הקדמות הרבה בלתי צודקות ולסוף לא ישארו כן כי לא הודו זה לזה רק לצורך השעה וזהו שאמר מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר וכו'. התפישה והסתירה היא בארבעה פנים או שהם שקר וכזב וזה בשני פנים או מצד עצמו שדבריו סותרים זה לזה וזה שאמר הא גופא קשיא, קשיא רישא אסיפא או ממקום אחר ר"ל לזה המאמר ההוא ממאמר אחר וזה שאמרו והתניא או והאמר פלוני וכו'. אין חכמת אדם מגעת אלא עד מקום שספריו מגיעין ולכן ימכור אדם כל מה שיש לו ויקנה ספרים כי ד"מ מי שאין לו ספרי הגמרא א"א להיות בקי וכן כך מי שאין לו ספרי הרפואה לא יוכל להיות לו בקי בה וכ"כ מי שאין לו ספרי ההגיון או החכמה לא יהיה חכם בה. ולזה אמרו ז"ל מרבה ספרים מרבה חכמה ופרש"י ז"ל על וקנה לך חבר, חבר ממש. ויש אומרים ספרים, כי הספר הוא חבר טוב והקורא בספרים שאולים הוא בכלל והיו חייך תלואים לך מנגד: **תם ונשלם שבח לאל בורא עולם**.